

LYNN AUSTIN

A woman with dark hair tied back, wearing a light green dress with a white and blue floral pattern, stands in a field of tall, thin grasses. She is looking to the left. The background is a soft, out-of-focus landscape with a blue sky and greenery.

Eva's Roman *dochter*

VIER GENERATIES VROUWEN –
GEVANGEN IN DE KEUZES VAN HET VERLEDEN,
VECHTEND VOOR DE TOEKOMST

LYNN AUSTIN

Eva's dochters

Roman
vertaald door Marian Muusse

Voorhoeve

'... want Ik, de Heere, uw God, ben een naijverig God, die de ongerechtigheid der vaderen bezoek aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde geslacht van hen die Mij haten, en die barmhartigheid doe aan duizenden van hen die Mij liefhebben en mijn geboden onderhouden.'

Exodus 20:5-6

PROLOOG

1980

‘En? Waar hebben jullie tweeën nu weer ruzie over?’ Zodra ze haar flat binnenstapten, wist Emma Bauer dat haar dochter en haar kleindochter ruzie hadden gemaakt. De keurig verzorgde wenkbrauwen van haar dochter waren gefronst en ze had haar lippen samengeknepen tot een smalle streep. Ze bewoog haar armen en schouders stijf en hield haar handtas tegen haar zij geklemd. Emma rook de doordringende geur van een Frans parfum toen Grace haar op haar wang kuste.

‘We hebben geen ruzie, moeder.’

Emma grinnikte. ‘Mij kun je niets wijsmaken. Het is maar een ritje van vijfendertig minuten naar mijn huis. Moeten jullie zelfs in zo’n korte tijd nog bekvechten?’

‘Suzanne en ik zijn gekomen om u te helpen bij de verhuizing, niet om onze vuile was buiten te hangen.’

‘Lieverd, als je de onweerswolk kon zien die boven jullie hoofden hangt, zou je er niet over peinzen om de was buiten te hangen.’

‘U verbeeldt zich dingen, moeder.’ Grace glimlachte even naar Emma en wierp Suzanne daarna een vernietigende blik toe, die duidelijk wilde zeggen: *niet waar oma bij is*.

Suzanne trok een gezicht. ‘Vroeg of laat komt oma het toch wel te weten.’ Haar gezicht en haar bewegingen waren ontspannen en onverschillig en pasten bij het ruime shirt en de verschootten spijkerbroek die ze droeg. Suzanne was dertig, maar ze gooide als een pruilende tiener haar schoudertas op de bank en plofte er zelf naast. ‘Je durft het haar niet te vertellen omdat je weet dat oma voor mij partij zal kiezen.’

‘Hoe kom je erbij?’ Graces gloeiende wangen duiden als een barometer haar opkomende woede aan. Dat was bij haar vader ook altijd zo geweest. ‘Discussie gesloten, Suzanne. We zijn hier

gekomen om te werken.'

'Om te werken?' herhaalde Emma. Ze keek haar dochter een beetje geamuseerd aan. Grace droeg een lichtblauwe, linnen pantalon, een bijpassend kasjmieren vestje en de parels die haar handelsmerk geworden waren. Ze was vijfenvijftig, nog altijd slank en modieus gekleed. Haar rossige haar en haar gelakte nagels waren pas in een schoonheidssalon verzorgd. 'Nou, Gracie, ik ben blij te zien dat je vandaag je oude werkkleren aangetrokken hebt.'

'Dat *zijn* moeders oude kleren,' zei Suzanne smalend. 'Die parels zijn nep.'

Emma lachte, maar toen de zuinige uitdrukking op haar dochters gezicht niet veranderde, haalde ze gelaten haar schouders op. 'Goed, als jullie beslist niet willen vertellen waar jullie onenigheid over hebben, moeten we maar koffie inschenken en beginnen met inpakken.'

Grace gooide Suzanne haar autosleutels toe. 'Hier. Ga de rest van die lege dozen eens uit mijn auto halen.' Grace liep achter Emma aan naar de keuken en keek verbijsterd rond. 'U hebt nog helemaal niets ingepakt! Ik dacht...'

'Ja, ja. Ik weet het. Ik had beloofd dat ik alles vast uit zou zoeken. Maar toen het zover was, vond ik het zo moeilijk om een begin te maken. Ik heb hier vijfendertig jaar gewoond, weet je, en er komen zoveel herinneringen boven. Er komt gewoon niets uit mijn handen.'

'Maar moeder, het was uw eigen beslissing om naar een bejaardentehuis te verhuizen. U zei dat u de stad uit wilde en dichter bij Suzanne en mij wilde komen wonen. We hebben dit maanden geleden allemaal al besproken.'

Emma legde haar handen over die van Grace. 'Ik ben ook niet van gedachten veranderd, lieverd. Ik heb het er alleen moeilijk mee dat ik zoveel zal verliezen – mijn oude buurt... al mijn vrienden...'

'Ik wil geen clichés gebruiken, maar u krijgt vast binnen de kortste keren weer heel veel nieuwe vrienden. Overal waar u bent, komen de mensen in drommen op u af. Stephen zegt dat u mensen aantrekt als een magneet.'

'Nou, als we niet een heleboel van deze rommel wegdoen, heb ik in mijn nieuwe kamers in Birch Grove niet eens ruimte voor

mijzelf, laat staan voor drommen mensen.’ Emma trok een van haar keukenkastjes open, keek een tijdje naar het allegaartje van schalen dat erin stond en deed het deurtje toen weer dicht. ‘Ik kan maar niet beslissen wat ik wil houden en wat ik weg zal doen.’

‘Waarom verhuizen we dan niet al uw spullen, zodat u ze uit kunt zoeken als u daar eenmaal bent?’

‘Daar komt niets van in,’ zei Emma lachend. ‘Ik mag me dan misschien wel kleden als een zwerfster, maar ik ben niet van plan om zo te gaan leven. Zelfs als ik alles in elkaar zou stampen, dan zou deze troep nog niet in Birch Grove passen.’

Emma hoorde de bekende klanken van de deurbel en daarna het doffe, holle geluid van kartonnen dozen die op de grond gegooid werden. ‘We zijn hier,’ riep ze.

Suzanne liep naar de keuken en liet zich op een stoel zakken alsof ze al een hele werkdag achter de rug had. Gewoonlijk was ze heel levendig. Haar blauwe ogen schitterden altijd als ze iets vertelde en het was haar gewoonte om met haar handen te benadrukken wat ze zei. Ze was een carrièrevrouw, redacteur van een tijdschrift voor carrièrevrouwen en als ze ergens binnenkwam, nam ze altijd direct de leiding. Ze kon goed beslissingen nemen en was efficiënt en assertief – sommige mensen zouden haar scherp noemen als ze haar minder goed kenden dan Emma. Maar er was iets waardoor Suzanne minder sprankelend was dan anders. Haar donkere haar hing voor haar gezicht alsof ze zich erachter wilde verstoppen.

‘Waar wilt u dat we beginnen, oma?’ Haar stem klonk mat en ongeïnteresseerd.

‘Dat is nu juist het probleem, zie je. Ik kan maar niet besluiten waar ik moet beginnen. Toen ik de spullen die ik aan jullie wilde geven apart begon te zetten, ontdekte ik tot mijn verbazing dat er maar heel weinig is dat de moeite waard is om weg te geven. Ik heb het me nooit zo gerealiseerd, maar ik denk dat ik, toen ik jaren geleden van Karl scheidde, mijn erfenis heb achtergelaten.’ Ze nam een slokje van haar koffie en herinnerde zich Karls bittere woorden als de dag van gisteren. Ze schudde haar hoofd om zich van de gedachte eraan te ontdoen en zuchtte. ‘We kunnen maar beter beginnen met pakken als ik woensdag uit deze flat wil vertrekken.’

Emma liep naar de woonkamer en ging voor de antieke kast staan waarin ze haar liefste bezittingen bewaarde. Ze trok de glazen boogdeuren open en gebaarde naar de plank vol groen en roze glaswerk uit de crisisjaren.

‘Laten we hier maar mee beginnen. Wil je dit hebben, Gracie? Het is van jou, weet je.’

‘Van mij?’

‘Ja. Weet je niet meer hoe je eraan gekomen bent? Vertel het Suzanne eens.’

‘O ja... In de crisistijd kreeg je die glazen gratis als je een bioscoopkaartje kocht.’ Aan haar stem was te horen dat ze ongeduldig begon te worden omdat Emma's herinneringen aan het verleden hen ophielden bij hun werk.

‘Maar als oma en jij zo arm waren, hoe kon je het je dan veroorloven om naar de film te gaan?’ vroeg Suzanne.

‘Ik weet het niet... U gaf me er toch geld voor, moeder?’

‘Wil je zeggen dat je het niet meer weet?’ vroeg Emma verbaasd. ‘Al die boeken die je gelezen hebt, Gracie?’

‘O ja, dat is ook zo. De pastoor in onze wijk betaalde alle kinderen uit de buurt een stuiver voor elk boek dat ze lazen.’ Grace glimlachte bijna. ‘In die tijd ben ik zo van lezen gaan houden. Het geld dat ik ermee verdiende, gebruikte ik om elke zaterdag naar de film te gaan. Ik vergeet nooit hoe ruimhartig pastoor O’Duggan was. Ik was niet eens katholiek, maar hij betaalde me net als alle andere kinderen.’

‘Maar jij was de enige aan wie hij veel geld kwijt was,’ zei Emma. ‘Voorzover ik me herinner lazen de andere kinderen nooit veel. Zelfs niet voor een dubbeltje.’

Suzanne bekeek een groen, gegraveerd dessertschaaltje. ‘Gaven ze deze echt zomaar weg? Ze zijn zo mooi.’

‘Wil je ze hebben, Gracie?’ vroeg Emma opnieuw. ‘Haal eens een paar oude kranten. Dan pakken we ze in. Oei, wat zijn ze stoffig!’

‘Nee, ik kan ze beter niet meenemen,’ zei Grace langzaam. ‘Stephen heeft er een hekel aan als zijn huis vol staat met zulke prullen.’

Suzanne reageerde snel en kwaad. ‘Mam, het is ook jouw huis!’

De spanning tussen de twee vrouwen die Emma al eerder had

gevoeld, was weer terug als een strakgespannen koord waarmee ze in stilte aan het touwtrekken waren. In een poging de spanning te breken, zette Emma een lege doos tussen hen in. 'Pak dat glaswerk maar in,' zei ze. 'Als jullie het geen van beiden willen hebben, verkoop ik het wel aan een antiekhandelaar. Het geeft niet.' Ze hoopte dat haar stem niet verradde hoe teleurgesteld ze was.

Ze haalden de schaaltes uit de kast en pakten ze voorzichtig in voordat ze ze in de kartonnen doos zetten. Behalve het geritsel van de kranten was er in de kamer geen geluid te horen. Toen Suzanne een rond suikerpotje van de plank haalde, hoorde ze iets rammelen.

'Hier zit iets in, oma. O, kijk eens... is dit een kooltje?' Suzanne liet een glanzend, zwart klompje zien, zo groot als een walnoot.

Emma kreeg tranen in haar ogen toen de woorden die ze zo lang geleden gehoord had, haar weer te binnen schoten. Ze herhaalde ze voor haar kleindochter. 'Dat is geen kooltje, lieverd, dat is een diamant in wording. Door druk maakt God er iets moois van.'

'In de crisisjaren raakten onze kolen soms op,' legde Grace uit. Ze zat met haar rug naar Emma toe de schaaltes in te pakken en zag niet dat haar moeder tranen in haar ogen had. 'Kolen waren in die tijd voor ons bijna net zo kostbaar als diamanten. Ik herinner me dat het een winter zo koud was dat je grootmoeder longontsteking kreeg en bijna stierf. Maar daarna raakten de kolen nooit meer op. Het was net als dat wonder in de Bijbel – dat verhaal over die weduwe met het oliekruikje dat nooit leeg raakte. In onze kolenkit zaten altijd nog een paar kooltjes. Bent u er ooit achter gekomen wie die er voor ons in legde, moeder?'

'Ik wist toen al wie dat deed.'

Met een ruk draaide Grace haar hoofd om. 'Wie dan?'

Emma wist dat de waarheid nog meer vragen uit zou lokken – vragen die ze niet wilde beantwoorden. Ze glimlachte vaag. 'Als ik je dat vertel, verbreek ik een belofte en dat wil je vast niet.'

'Maar het is al jaren geleden. Dat maakt nu toch niet meer uit? Die geheimzinnige persoon leeft vast niet eens meer.'

'Waarom komen er toch zoveel herinneringen boven bij een

verhuizing?’ vroeg Emma. Ze staaarde naar de lege, stoffige kastplanken alsof die een raam waren dat uitzicht bood op haar eigen verleden. ‘Ik heb de laatste tijd zoveel aan al onze oude vrienden en bureu uit King Street gedacht, dat ik bijna verwachtte dat een van hen zou komen binnenvallen – Gekke Clancy, bijvoorbeeld, of die sombere gezusters Mulligan. Herinner jij je die nog?’

Grace sloeg haar armen over elkaar. ‘U bent dus niet van plan me te vertellen wie de kolenkit voor ons vulde.’

‘Nee, dat kan ik niet doen. Maar neem dat kooltje mee naar huis. Laat het je eraan herinneren hoe goed er zelfs in die moeilijke tijd voor ons gezorgd werd.’

Toen Emma haar hand uitstrecte om het kooltje van Suzannes handpalm te pakken, viel het haar op dat haar kleindochter haar trouwring niet droeg. Een blank randje huid gaf aan waar die gezeten had. Ze keken elkaar aan. Suzanne stak haar linkerhand snel in de zak van haar spijkerbroek, alsof ze een lelijk litteken wilde verbergen. Daarna beet ze op haar lip en vocht tegen haar tranen. Het werd stil in de kamer en alleen het geraas van het verkeer beneden op straat en het geluid van een sirene in de verte waren nog hoorbaar.

‘Wat is er mis, Suzanne?’ vroeg Emma zachtjes.

Suzanne keek naar haar moeder en zuchtte. ‘Jeff en ik gaan scheiden.’

‘O lieverd! Nee toch?’ Suzannes woorden kwamen zo onverwachts en troffen haar zo diep dat dit het enige was wat Emma uit kon brengen. Al haar hoop en verwachtingen die niet verwezenlijkt waren in haar eigen leven, had ze geprojecteerd op Jeff en Suzanne. Ze had de fouten die ze zelf gemaakt had, goed willen maken door hun huwelijk.

Achter haar verbrak Grace met bevende stem de stilte. ‘Je gaat *niet* scheiden, Suzanne. Dat kun je je kinderen niet aandoen. Jeff en jij moeten naar een relatietherapeut om erover te praten. Als geld een probleem voor jullie is, dan willen je vader en ik...’

‘Ik heb je al gezegd dat het niet om het geld gaat. En we hebben er al over gepraat. Eindeloos. Ik ben het spuugzat om erover te praten.’

‘Maar een relatietherapeut zou...’

‘Zou wat? Jeff op andere gedachten kunnen brengen? Dat

geloof ik niet en dat is op dit moment het enige wat ons huwelijk nog kan redden.'

Emma keek naar hen beiden en vond het vreselijk om te zien dat deze twee mensen die ze liefhad, zoveel verdriet hadden. Ze kon zich niet indenken wat Suzanne ertoe bewogen had om zo'n ingrijpende beslissing te nemen. Zou Jeff een vriendin hebben? Emma herinnerde zich dat Suzanne eerder had gezegd dat oma aan haar kant zou staan en vroeg zich af waarom ze dat verwachtte. Zou het zijn omdat zij zelf jaren geleden ook gescheiden was? Ze pakte Suzannes hand.

'Waarom, Sue?'

Emma wachtte tot Suzanne uit haar woede de kracht putte om zich te beheersen. 'Jeff kon promotie maken als hij zich liet overplaatsen naar Chicago. Hij heeft dat aanbod aangenomen, oma. Hij heeft het niet eens eerst met mij besproken – hij heeft gewoon gezegd dat hij bereid was om naar het midden van het land te verhuizen. Maar ik ga niet verhuizen. Ik heb hard gewerkt om zelf carrière te kunnen maken en als ik die carrière zou opgeven voor Jeff, zou ik een hekel aan hem krijgen. Ik heb niets te zoeken in Chicago.'

'Dat weet je niet,' zei Grace. 'Je hebt nog niet eens geprobeerd om daar een nieuwe baan te vinden.'

'Ik wil geen nieuwe baan, mam. Ik wil de baan die ik nu heb. Ik hou van mijn werk. Onze familie woont hier. De meisjes hebben hier hun school en hun vriendinnetjes. Hoe kan hij van hen vragen dat ze dat allemaal opgeven?'

'Vreemd dat de geschiedenis zich herhaalt,' zei Emma. 'Mijn moeder moest haar familie en haar thuis in Duitsland verlaten om met mijn vader naar Amerika te emigreren. Dat was... hoe lang geleden? Meer dan tachtig jaar. Ze heeft haar familie nooit meer teruggezien.' Emma vroeg zich af wat Louise tegen deze achterkleindochter van haar zou zeggen als ze nog leefde. Zou ze tegen Suzanne zeggen dat ze de juiste beslissing genomen had? Of zou ze tegen haar zeggen dat het huwelijk zo'n onvoorstelbaar offer waard was?

'In die tijd hadden vrouwen niet veel keus,' zei Suzanne. 'Maar ik kan wel kiezen.' Ze had een schaalje ingepakt en zette het in de doos.

Grace stapte langs Emma heen en pakte Suzanne bij haar

schouder. ‘Als Jeff deze baan wil, als die promotie belangrijk is voor zijn carrière, hoe kun jij hem dan in de weg staan? Hij is het hoofd van jullie gezin en...’

‘Nee, mam. Ik geloof niet in al die bijbelteksten die zeggen dat een vrouw onderdanig moet zijn aan haar man.’ Ze trok zich los. ‘Ik ben niet zoals jij. Mijn man en de kerk zijn niet de spil waar mijn leven om draait. Ik zou het nooit pikken als Jeff tegen me zei dat ik niet mocht werken, zoals papa tegen u gezegd heeft.’ Haar ogen ontmoetten die van Emma. ‘Heeft mama u dat wel eens verteld, oma?’

‘Wat bedoel je?’

‘Toen ze er zo hard voor had gewerkt om een opvangcentrum op te zetten voor vrouwen die ongewenst zwanger waren, werd ze gevraagd om daar directeur te worden, maar papa heeft gezegd dat ze dat aanbod af moest slaan.’

‘Hij heeft me niet gedwongen...’

‘Wel waar!’ viel Suzanne haar in de rede.

‘Dat wist ik niet,’ zei Emma. Ze legde haar hand op Graces arm. ‘Bedoel je dat centrum waarover je me verteld hebt, waar meisjes die geen abortus willen, hulp kunnen krijgen?’

Grace knikte. ‘Maar ik heb niet om Stephen geweigerd. Wat weet ik nu van zo’n organisatie af? Ik ben huisvrouw. Ik kan niet...’

‘Mam, je hebt dat hele centrum opgezet. Je hebt een bestuur gevormd, je hebt fondsen geworven, je hebt ervoor gezorgd dat dat leegstaande gebouw gerenoveerd werd, je hebt de advertentiecampagne opgezet – en dat heb je allemaal als vrijwilligster gedaan. Je bent gediplomeerd verpleegster en vrouw van een arts. Je bent ervoor geknipt om directeur te worden en het bestuur weet dat. Daarom ben je er ook voor gevraagd. Maar je hebt het afgeslagen omdat papa niet wil dat je werkt. Het is krankzinnig!’

‘We hadden het niet over mij,’ zei Grace en deed haar best om haar woede te beheersen. ‘We hadden het over jou en Jeff.’

‘Maar door jou heb ik deze beslissing genomen! Ik weiger om zo’n leven te leiden als jij. Ik ben net als oma. Ik heb geen man nodig om voor me te zorgen; ik kan wel voor mezelf en mijn dochters zorgen. Daar heb ik u altijd om bewonderd, oma – dat u mama alleen hebt opgevoed nadat uw man u in de steek gelaten had.’

Ontzet realiseerde Emma zich plotseling dat het bouwsel vol leugens dat ze zo zorgvuldig in elkaar gezet had, op instorten stond en dat de mensen van wie ze hield gevangen zouden raken onder het puin. Met haar bouwwerk had ze hen willen beschermen en beschutten en ze had verwacht dat zij de enige zou zijn die gewond zou raken als het omviel.

‘Dit is mijn schuld...’ mompelde Emma bij zichzelf. Ze liet zich op de dichtstbijzijnde stoel zakken en voelde zich zo oud als ze was: tachtig jaar.

‘Nee, het is Jeffs schuld. Hij geeft niet om zijn gezin. Hij houdt alleen maar van zichzelf. Hij heeft vastgesteld wat voor hem het belangrijkste is – zijn werk. En nu ga ik hetzelfde doen.’

‘O, Sue... wat is er gebeurd met jullie liefde?’ vroeg Emma zachtjes. ‘Herinner je je nog dat jullie dachten dat Jeff in Vietnam moest gaan vechten? Weet je nog dat je bereid was om met hem mee te gaan naar Canada als dat nodig mocht zijn? Je was toen zo verliefd op hem. Hoe komt het dat het allemaal zo veranderd is?’

Suzanne wendde haar ogen af. ‘Ik weet het niet, oma. Ik weet het echt niet. We hebben zo’n druk leven gekregen. We hebben allebei onze carrière...’ Ze pakte een bonbonschaaltje van geslepen glas van de plank en wikkelde het afwezig in krantenpapier. ‘We zijn zover uit elkaar gegroeid dat Jeff die baan heeft aangenomen zonder zelfs maar aan mij te vragen wat ik ervan vind.’

‘En hoe moet het met de kinderen?’ smeekte Grace. ‘Zijn die niet even belangrijk als een carrière? Ze zijn nog zo jong. Hoe kun je hun leven zo verwoesten?’

Suzanne slaakte een vermoeide zucht. Ze zette het laatste stapeltje glaswerk in de doos en vouwde de flappen dicht. ‘Mama, sinds oma gescheiden is, zijn de tijden veranderd. In Melissa’s klas komt de helft van de kinderen uit eenoudergezinnen.’

‘Maar je dochters hebben hun vader nodig! Je hebt er geen idee van hoe het voelt om door je vader in de steek gelaten te worden!’ Grace huiverde. Het was alsof ze met haar hele lichaam de betekenis voelde van wat ze zei. ‘Als je wist hoe dat voelt, zou je dat Amy en Melissa nooit aandoen.’

‘Maar ik ben niet degene die...’

‘Nee, luister naar me. Ik heb mijn behoeften en mijn carrière

aan de kant gezet om het je vader naar de zin te maken. Daardoor heb jij nooit hoeven meemaken wat ik heb meegemaakt. Mijn vader heeft zijn gezin in de steek gelaten en ik heb me mijn hele leven verlaten gevoeld – zijn liefde onwaardig!’

‘O, Gracie, nee. Hij hield heel veel van je. Je vader hield meer van jou dan van het leven zelf.’ Doordat ze alleen woonde, verwoordde Emma haar gedachten vaak hardop. Pas toen het doodstil werd in de kamer, drong het tot haar door dat ze dat ook nu gedaan had.

Grace staarde haar stomverbaasd aan en haar mond hing open. ‘Wat zei u daar?’ fluisterde ze.

Emma voelde de grond onder haar voeten trillen en zag haar bouwwerk van leugens schudden en wankelen. Ze zou het kunnen stutten met nog meer leugens, maar ze hield zichzelf voor de gek als ze dacht dat dat haar geliefden zou bewaren voor nog meer verdriet. Uit de smart die doorklonk in haar dochters woorden, bleek hoe diep haar wonden waren. En Emma wist uit ervaring hoe overweldigend eenzaam Suzanne zich in de komende jaren zou voelen, ook al was de maatschappij in 1980 toleranter ten opzichte van echtscheiding dan in 1925. De schone schijn die Emma zo zorgvuldig had opgebouwd, was geruisloos in elkaar gezakt en had Grace en Suzanne bedolven onder de brokstukken.

Emma stond op. Ze stak haar hand uit en nam die van haar dochter in de hare. ‘Gracie, waarom heb je zo hard gewerkt om dat opvangcentrum van de grond te krijgen? Waarom vecht je met zoveel vuur tegen abortus?’

‘Moeder, ik wil dat u uitlegt wat u net over mijn vader zei.’

‘Geef me eerst antwoord op mijn vraag.’

‘U weet wel waarom – omdat mijn vader niet wilde dat ik geboren werd. Toen hij u tot een abortus probeerde te dwingen, kon u nergens heen en was er niemand om u te helpen.’

‘Waarom ben je dan geen directeur geworden van de instelling die je met zoveel moeite hebt opgezet? Een instelling waar je met hart en ziel achter staat?’

‘Moeder, alstublieft...’

‘Is het omdat je bang bent dat je man je ook in de steek zal laten, Gracie?’

Haar dochter gaf geen antwoord. In plaats daarvan sloeg ze

haar handen voor haar gezicht en huilde geluidloos. Zo had ze als kind al gehuild, alsof haar verdriet te onbelangrijk was om er anderen mee lastig te vallen. Haar stille smart bewoog Emma, zoals altijd, tot tranen. Suzanne sloeg haar armen stevig om haar moeder heen.

‘Het spijt me, mam. Ik heb op het moment ontzettend veel verdriet, maar het was echt niet mijn bedoeling om jou te kwetsen.’

Emma wilde niets liever dan de gevallen balken en planken een voor een weghalen, de duizenden leugens ontmaskeren, haar geliefden bevrijden uit de ruïne van hun verwoeste leven. Maar na meer dan vijftig jaar zou de waarheid misschien wel meer verwarring en lijden veroorzaken dan wegnemen. Ze zouden zelf een uitweg moeten vinden.

‘Suzanne, ik wil dat je naar me luistert,’ zei Emma. ‘Het was mijn eigen schuld dat mijn huwelijk met Karl misliep en dat hij me verliet. Zeg alsjeblieft niet dat je me daarom bewondert. Jij ziet mij als een sterke, onafhankelijke vrouw, als een voorbeeld, maar dat beeld klopt niet. Ik heb dit jullie beiden aangedaan door jaren geleden verkeerde keuzes te maken.’

Grace droogde haar tranen en nam zorgvuldig haar waardige, beheerste houding weer aan. Ze keek Emma aan. ‘Vertel me nu eens waarom u dat over mijn vader zei.’

Hij hield echt van je, zou ze willen zeggen. Maar in plaats daarvan nam Emma weer haar toevlucht tot een leugen. ‘Ik heb het helemaal verkeerd onder woorden gebracht, Gracie. Ik word oud. Wat ik eigenlijk wilde zeggen was dat Karl niet belangrijk is. Ik hou van jou. Ik wilde maar dat mijn liefde voor jou voldoende was, dat je niet zo naar je vader verlangde.’

Grace keek haar aan alsof ze die verklaring in twijfel trok. Emma kon haar onderzoekende blik niet verdragen en pakte een beduimeld fotoalbum van de onderste plank. ‘Dit wil ik aan jou geven. Hier staat een foto in van Karl, onze trouwfoto. Je hebt die al eens eerder gezien. Ik heb die foto bewaard zodat je zou weten hoe hij eruitzag.’

Grace klemde het album tegen zich aan zonder het open te slaan. ‘Ik geloof niet dat ik het nu kan opbrengen... Niet nu...’

‘Mag ik eens kijken, mam?’ vroeg Suzanne. Grace verzette zich niet toen ze het album pakte en erin begon te bladeren. ‘Wie is het, oma?’

Emma keek over haar schouder mee. ‘Die man daar. Dat zijn Karl en ik.’

‘Hield u van hem, oma?’

‘Toen ik met hem trouwde? Nee. Onze families waren al heel lang met elkaar bevriend. Ik trouwde met hem om mijn ouders een plezier te doen. Zo ging dat toen. Men vond dat liefde moest groeien als je eenmaal getrouwd was. Dit hier zijn mijn vader en moeder.’ Toen Suzanne de bladzijde omsloeg zonder verder nog vragen te stellen, haalde Emma opgelucht adem.

‘Wie zijn al deze mensen?’

‘De meesten van hen zijn vrienden uit de tijd dat we nog op de flat in King Street woonden. Dit waren onze hospita’s, de gezusters Mulligan.’

‘De “sombere” gezusters Mulligan?’

‘Ja. Vind je het geen vreselijke vogelverschrikkers?’

‘O, moeder, zo erg waren ze niet,’ zei Grace. ‘Ze pasten altijd op me als u aan het werk was.’

‘En dit is Gekke Clancy met pastoor O’Duggan.’

‘De pastoor die mama betaalde voor de boeken die ze las? Wat is hij nog jong. En knap om te zien ook.’

Grace ging verzitten om over Suzannes schouder mee te kunnen kijken. ‘Waar? Ja, dat is hem. Als ik ergens een Iers accent hoor, moet ik altijd aan hem denken.’

Emma wees een andere foto aan op dezelfde bladzijde. ‘Dit ben jij toen je ongeveer vier was, Gracie.’

‘Dit is bij mam thuis. Ik logeerde bij haar toen u longontsteking had. Ze was zo lief voor me. Ach kijk, en dat is Booty Higgins van de winkel.’

‘Wat een rare naam, “Booty”,’ zei Suzanne.

‘Het was een bijnaam,’ zei Emma. ‘Ik kan me zijn echte naam niet meer herinneren, maar hij stookte illegaal drank toen er een drankverbod gold.’

Grace keek haar verrast aan. ‘Is dat zo? Dat heb ik nooit geweten.’

Emma glimlachte alleen maar.

‘Wie zijn die mannen met witte smokings en zwarte vlinderdasjes?’

‘O, laat me eens kijken!’ zei Grace. ‘Dat zijn vast Zwarte Jack, Gladde Mick en O’Brien! Ja, ze zijn het.’

‘Wie waren dat?’ vroeg Suzanne. ‘Ze zien eruit als gangsters.’

‘Ja, maar het waren wel schattige gangsters,’ zei Emma lachend. ‘Wat een vreemd stel waren we toch. Ik denk dat we tegenwoordig in een inrichting zouden worden opgesloten. Maar in die tijd hielden we een oogje op elkaar. We zorgden voor elkaar en vormden voor elkaar de enige familie die we hadden.’

Voorzichtig nam ze Suzanne het album uit handen en sloeg het dicht. ‘Weet je dat het al bijna tien uur is en dat we nog bijna geen doos hebben ingepakt? Het fotoalbum is voor jou, Gracie. En dit wil ik aan Suzanne geven.’

Ze reikte in de kast en pakte een wit porseleinen kopje met een gouden randje. Op de voorkant stond een mooi plaatje van een meisje met een hoed en een verschoten roze jurkje. ‘Het spijt me dat ik jullie maar weinig erfstukken kan geven, kinderen, maar het kooltje is er een en dit kopje is er nog een.’

‘O, oma, dat herinner ik me nog. Dat is het “huilkopje”.’

‘Weet je nog wanneer we dat gebruikten?’

‘Als ik verdrietig was, mocht ik er altijd uit drinken en dan zouden mijn tranen door toverkracht verdwijnen.’

Emma klemde het kopje tussen haar handen. ‘Ik wou dat het nog steeds die toverkracht had, Suzy. Kon ik het maar vullen met iets waardoor al je tranen zouden verdwijnen.’

‘Ik weet het, oma.’

‘Is dat kopje niet van uw moeder geweest?’ vroeg Grace. ‘Had ze het niet meegebracht toen ze emigreerde?’

‘Ja, het was van mama’s grootmoeder in Duitsland. Zij was degene die jaren daarvoor het woord “huilkopje” had bedacht. Toen mijn moeder haar familie moest achterlaten om naar Amerika te gaan, gaf haar oma het aan haar. Mama heeft me verteld dat ze het op de boot naar Amerika tot de rand toe heeft gevuld met tranen.’

‘Hoe is het bij u terechtgekomen, moeder?’

Emma gaf geen antwoord. In plaats daarvan trok ze een la van de kast open en pakte er een oud sigarendoosje uit. ‘Herinner je je deze nog, Gracie?’ In het doosje lagen drie gezoomde stukjes stof – groen fluweel, paars satijn en wit brokaat. Ze waren afgezet met mooi kant en franje.

‘De kleine misgewaadjes die ik gemaakt heb! O, moeder, dat u die gekke dingen al die jaren bewaard hebt!’

‘Heb jij die gemaakt, mam? Wat zijn het?’

‘Liturgische gewaden... je weet wel. Een soort sjaal die geestelijken bij bijzondere gelegenheden over hun gewone misgewaden dragen. Maar deze zijn in poppenmaat. Ik heb ze gemaakt toen ik bij mam logeerde.’

‘Laat ze maar niet aan Amy en Melissa zien, want die zouden ze inpikken voor hun barbiepoppen.’

Grace zette de sigarendoos weg en pakte een lege doos die ze vulde met boeken van Emma’s boekenplank. Emma’s adem stakte toen er een beduimd, in leer gebonden boekje op de grond viel, dat ze achter de andere boeken had verstopt. De zwartleren kaft was een beetje kromgetrokken door alle jaren die het boekje in iemands borstzak had gezeten. Het had zich gevoegd naar de ronding van een brede mannenborst.

‘Is dit een Bijbel?’ vroeg Grace. Voor Emma het haar kon beletten, had ze de kaft opengeslagen en gelezen wat er op de binnenkant geschreven stond. ‘Voor pastoor Thomas O’Duggan. 5 Juni, 1923.’ Ze keek Emma verbaasd aan. ‘Moeder, waarom hebt u pastoor O’Duggans gebedenboek?’

‘Ik... ik heb geen idee waar dat vandaan komt. Laat eens kijken... Ik denk dat ik het maar moet teruggeven aan zijn familie of aan iemand van zijn kerk.’ Het boekje leek wel in haar handen te branden, net als de leugens in haar hart. De bladzijden ritselden als dorre bladeren toen Emma ze omsloeg. Ze zocht de bladzijden waar het verschoten paarse lintje tussen lag.

Wees mij genadig, o God, naar uw goedertierenheid, delg mijn overtredingen uit naar uw grote barmhartigheid; was mij geheel van mijn ongerechtigheid, reinig mij van mijn zonde. Want ik ken mijn overtredingen, mijn zonde staat bestendig voor mij.

Toen de letters wazig werden voor haar ogen, sloeg Emma het boek dicht.

De deuren en de laden van haar kast stonden open, klaar om leeggehaald te worden zodat ze aan een nieuwe fase van haar leven kon beginnen. Emma zou met haar verleden wel hetzelfde willen doen. Ze zou alle geheimen eruit willen halen, zodat Grace en Suzanne door konden gaan met hun leven – maar dat was niet mogelijk. Had ze er maar niet zo’n puinhoop van gemaakt. Ze legde het boek voorzichtig neer en pakte een engelijste foto op van Jeff en Suzanne en hun twee dochtertjes.

‘Want Ik, de Heere, uw God, ben een naijverig God,’ citeerde Emma, ‘die de ongerechtigheid der vaderen bezoek aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde geslacht...’

Suzanne keek Emma nieuwsgierig aan. ‘Wat zei u, oma?’

‘Niets... gewoon iets wat papa me jaren geleden vertelde.’ Ze keerde de foto om zodat Suzanne hem kon zien. ‘Je moeder heeft gelijk,’ zei ze zachtjes. ‘Wat jij en Jeff doen, heeft invloed op het hele verdere leven van deze kinderen. Baseer je beslissingen niet op de keuzes die je moeder heeft gemaakt. Zij maakte die weer onder invloed van de verkeerde beslissingen die ik gemaakt heb. En mijn beslissingen waren weer gebaseerd op de verkeerde keuzes die mijn moeder maakte. En zo gaat het maar door. We zijn net als die houten poppetjes die in elkaar passen. Ieder poppetje heeft dezelfde vorm als het vorige poppetje. Iemand moet het laatste poppetje openmaken. Iemand moet het patroon doorbreken. Leer van het verleden, Suzy. Geef het niet de kans zich te herhalen.’

‘Maar oma...’

‘Heb je ooit het verhaal van mijn moeder gehoord?’

‘Ik geloof het niet. Jaren geleden misschien.’

‘Misschien wordt het dan tijd dat je dat eens hoort.’

DEEL I

Louises verhaal

1894 – 1904

Het Rijndal, Duitsland, 1894

Het had eerst een gewone kerstavond geleken. Overal in papa's degelijk gebouwde boerderij hoorde je mensen lachen en rook je de geur van gebraden gans en appelstrudel. Ik was weer thuis en bracht de Kerst met mijn familie door. Nog maar vier maanden geleden was ik getrouwd met Friedrich Schröder. Mijn zussen Ada en Runa waren ook naar huis gekomen met hun gezin en onze broer Kurt, die samen met vader op de boerderij werkte, was met zijn vrouw Gerda en hun kinderen naar huis komen lopen door het weiland voor hun huis. Emil, die nog thuis woonde, sprong als een jonge hond tussen iedereen door. Hij vond het heerlijk dat de boerderij weer vol was met mensen van wie hij hield.

Ik bracht natuurlijk de hele ochtend in de keuken door, zij aan zij met de andere vrouwen uit de drie generaties van de familie Fischer die daar aan het werk waren. We legden haastig de laatste hand aan de maaltijd. Terwijl we bezig waren, droegen mijn zussen hun jongste kinderen op hun heupen en ook aan hun rokken hingen kleuters. Het geluid van hun gesnuf en gejammer voegde zich bij het gerammel van de potten en het geborrel van de pannen. Ik zat aan de keukentafel aardappels te schillen en genoot met volle teugen van het rumoer en de chaos. Tussen mijn nieuwe huis en papa's boerderij lag zes kilometer bos, weide en landbouwgrond, maar die afstand had niets veranderd aan de sterke band die ik met deze vrouwen had. Die band bestond uit de drie k's – *Kinder*, *Küche* en *Kirche*. Uit deze drie onderdelen, kinderen, de keuken en de kerk, bestond het leven van iedere goede, Duitse huisvrouw. Net als alle andere vrouwen van mijn familie vond ik daarin mijn identiteit en mijn plicht.

'Als jullie niet ophouden, geef ik jullie een tik met deze houten lepel,' waarschuwde Ada haar twee kinderen, die door de keuken

renden en een augurk probeerden te pikken van een schaal op het buffet.

‘Ach, laat hen toch,’ zei mama. ‘Eén zo’n augurkje bederft hun eetlust niet. En het is toch Kerst?’ Ze hield hun de schaal met het verboden lekkers voor en ik verbaasde me erover dat mijn moeder, die haar eigen vijf kinderen met strakke hand en veel regels had opgevoed, zo veranderd was nu ze grootmoeder was.

‘Nu is het genoeg! De keuken uit!’ schreeuwde Ada tegen de kinderen. Ze maakten zich snel uit de voeten en likten ondertussen de azijn van de augurken van hun vingers. ‘De mannen zijn tenminste zo verstandig om uit de buurt te blijven,’ mopperde ze.

‘Waar zijn die eigenlijk allemaal gebleven?’ vroeg ik.

‘In de zitkamer,’ zei mama. ‘Ze praten vast over politiek en over de prijzen van boerderijen.’

Runa schudde haar hoofd. ‘Daar moet je niets van geloven, hoor, Louise. Ze zitten daar dikke sigaren te roken en schnapps te drinken. Ik durf er mijn eiergeld om te verwedden dat ze jouw Friedrich al hun slechte gewoontes aanleren.’

‘Oei,’ zei oma. ‘Als ik jou was, zou ik hem maar gauw mee naar huis nemen.’ Iedereen lachte. Omdat ik nog maar pas getrouwd was, was ik het doelwit van de plagerijtjes van de andere vrouwen. Ik zou vandaag vast nog heel wat te verduren krijgen.

Mijn grootmoeder, oma Fischer, zwaaide de scepter in de keuken vol vrouwen. Haar grijze ogen straalden in haar gerimpelde gezicht en terwijl ze druk bezig was bij het hete fornuis, ontsnapte er een lokje wit haar uit een van haar haarspelden. Ze had de kerstgans dichtgenaaid en zette die in de oven. Daarna bleef ze even naast de tafel staan om mij over mijn wang te aaien. Ik genoot van de aanraking van haar zachte, mollige handen. Ze roken naar kruidnagel en kaneel.

‘Wat zie je er mooi uit vandaag, *Liebchen*,’ zei ze tegen me. ‘En zo volwassen met je haar in een knot.’ Ik had mezelf nooit als knap beschouwd tot Friedrich me begon te vertellen dat ik mooi was. En hoewel ik negentien was en nu getrouwd, beschouwde ik mezelf maar nauwelijks als volwassen. Als ik in de spiegel naar mijn eigen gezicht keek, hoopte ik altijd dat ik daar nu eindelijk een vrouw zou zien, maar tot mijn teleurstelling keek me nog steeds een onschuldige, rond meisjesgezicht aan, met sproetjes op

de neus en volle lippen als die van een kind. Ik zou graag een smal gezicht met hoge jukbeenderen hebben, maar in plaats daarvan had ik kuiltjes in mijn wangen en bloosde ik als een schoolmeisje als ik glimlachte. Oma boog zich voorover om me een kus op mijn voorhoofd te geven. 'Waar komen die gezonde kleur en die lieve lach vandaan?'

'Dat komt vast door haar knappe echtgenoot,' zei Ada met een knipoogje. 'Hun wittebroodsweken zijn nog niet zo lang voorbij, weet u.' Ik voelde dat ik bloosde.

Runa, die acht maanden zwanger was, glimlachte veelbetekenend. 'Straal je soms van blijde verwachting, zusje?'

Ik voelde dat ik nog roder werd. Ik stortte me met volle ijver op de aardappels en wenste dat ik er vandoor kon gaan en me samen met de kinderen kon verstoppen. Ik was er vrij zeker van dat ik in verwachting was, maar Friedrich en ik hadden afgesproken dat we het nieuws nog aan niemand zouden vertellen. We wilden dit kostbare geheim nog een tijdje voor ons tweeën houden en er samen van genieten.

'Luister maar niet naar die malle zussen van me, hoor, oma,' zei ik. 'Als ik een kleur heb, dan komt dat door het hete kolenfornuis. Die gans is niet de enige die gebraden wordt.' Ik sneed de laatste aardappel in stukjes, gooide die bij de andere in het water en droeg de pan naar het fornuis om hem op te zetten. Het was erg warm en benauwd in de keuken en ik veegde de condens van het raam om naar buiten te kunnen kijken.

Achter de beslagen ruit lag het met verse sneeuw bedekte erf. De silhouetten van papa's vee, dat tegen elkaar aangedrongen naast de beek stond, vormden een sterk contrast met het wit. Ik glimlachte toen ik me herinnerde hoe die stomme dieren Friedrich en mij hadden samengebracht. Zijn vader had een slagerij waar papa zijn rundvlees verkocht. Papa en *Herr Schröder* waren al hun hele leven met elkaar bevriend en ze vonden het een heel normale gang van zaken om een huwelijk te arrangeren tussen de vierde zoon van de slager en papa's jongste dochter.

Ik keerde mijn rug naar het raam en mama hield even op met haar werk. Ze keek de rommelige keuken rond en mompelde: 'Wat ben ik deze keer vergeten?'

Iedereen lachte. Mama maakte tijdens familiebijeenkomsten altijd zoveel gerechten klaar, dat ze altijd wel iets naar de tafel

vergat te brengen. Als de maaltijd allang afgelopen was, vonden we zo'n schaal dan altijd in de oven of in de voorraadkast.

Ons gelach ging over in medelijdend gemompel toen Runa's dochtertje van drie huilend de keuken binnenkwam. 'Haar vinger is tussen de deur gekomen,' vertelde een ouder nichtje. Het kleine meisje, dat moe en over haar toeren was, brulde uit volle borst. Runa kon haar niet tot bedaren brengen.

'Ik weet precies wat ze nodig heeft,' zei oma. Van de plank in de servieskast pakte ze het witte porseleinen kopje dat ik me nog zo goed herinnerde uit mijn eigen jeugd. Het plaatje van het mooie meisje in de roze jurk op de voorkant van het kopje, was nog helemaal niet verbleekt. Oma schonk wat dikke karnemelk uit de kelder in.

'Kom maar,' suste ze. 'Na een paar slokjes uit oma's huilkopje is alles weer goed, hè kleintje?'

Ik keek toe hoe het kopje zijn magische uitwerking had. Toen de karnemelk op was, waren al mijn nichtjes tranen verdwenen. Blijdschap en tranen... en daarna weer blijdschap. Op haar favoriete merklap had oma geborduurd: *Vreugde en moeite komen en gaan als eb en vloed.*

'Het is tijd voor de cadeautjes,' fluisterde mama tegen me. 'Jij hebt niets om handen, dus ga de kaarsjes van de kerstboom maar voor me aansteken. Laat Friedrich je even helpen met de hoogste. Zeg maar tegen papa dat hij moet bellen als alles klaar is.'

Ik huiverde van opwinding terwijl ik mijn schort afdeed en liep snel de keuken uit. Nog niet zo langgeleden hoorde ik nog bij de kinderen die straks de zitkamer zouden binnenkomen en die verwonderd naar de glinsterende boom zouden kijken en zich af zouden vragen waar alle cadeautjes die eronder lagen, zo plotseling vandaan gekomen waren. Nu hoorde ik bij de volwassenen die dit sprookjesachtige moment hielpen creëren. Ik had niet kunnen zeggen in welke rol ik het meeste plezier had.

De deur van de zitkamer zat dicht om nieuwsgierige kinderen buiten te houden, maar al voordat ik hem opendeed, kon ik de stemmen van de mannen erachter horen. In de keuken was de stemming vrolijk en harmonieus geweest, maar in de zitkamer was de sfeer gespannen en de stemmen klonken er luid en schrill. De mannen gingen zo op in hun discussie, dat ze maar nauwelijks merkten dat ik binnengekomen was.

‘Nee, daar kan ik het niet mee eens zijn,’ zei Friedrich. Hij had rimpels in zijn voorhoofd en streek een lok van zijn zandkleurige haar opzij. ‘Dat is helemaal niet nodig.’

Papa maakte nadrukkelijke gebaren en gebruikte zijn sigaar om die kracht bij te zetten. ‘Rusland en Frankrijk zijn nu bondgenoten. We zouden gedwongen worden om aan twee fronten te vechten. Onze krijgsmacht moet sterker zijn dan hun legers bij elkaar.’

‘Maar waar moet dat heen?’ vroeg Friedrich. ‘Als wij onze krijgsmacht versterken, doen zij dat ook. Europa is al een gewapend kamp, waarvan alleen de lont nog maar aangestoken hoeft te worden om een oorlog te ontketenen.’

‘Een sterke krijgsmacht is het beste afschrikmiddel om een oorlog te voorkomen,’ hield Kurt vol.

Ik liep de kamer door naar de pas omgehakte dennenboom die in de hoek van de kamer stond en begon de kaarsenhoudertjes te controleren. De kaarsen moesten stevig op hun plaats blijven staan en mochten de andere takken niet raken. Ondertussen luisterde ik naar de discussie en ontdekte tot mijn afgrijzen dat papa, mijn broers, Kurt en Emil en mijn twee zwagers Ernst en Konrad het er allemaal over eens waren dat Duitsland een sterkere krijgsmacht nodig had. Ook waren ze allemaal van mening dat het een plicht en een eer was om te vechten en te sterven voor het vaderland. Mijn man was het niet met hen eens.

Toen ik vanuit mijn ooghoeken naar hen keek, viel het me op dat hij er, zoals hij daar stond, ook anders uitzag dan mijn gespierde familieleden. Hij was de enige die onder het jasje van zijn pak een vest droeg in plaats van bretels en de enige die een keurig verzorgde Engelse baard had in plaats van een krulsnor en lange bakkebaarden. Maar ja, Friedrich *was* ook anders dan de anderen. Hij was de enige met een universitaire opleiding. Mijn vader was er heel trots op geweest om zo’n geleerd man in de familie te krijgen – een onderwijzer maar liefst. Nu hees papa zich overeind uit zijn leunstoel om zich te mengen in de discussie met zijn nieuwe schoonzoon.

‘Wil je dan dat Duitsland hulpeloos afwacht terwijl Frankrijk aan het ene front een oorlog begint en de tsaar aan het andere?’ vroeg hij.

‘Ik zeg alleen maar dat het geld dat de Kaiser uitgeeft om

Duitsland te bewapenen, beter uitgegeven zou kunnen worden aan het bestrijden van de armoede in onze eigen industriesteden.'

Ik had Friedrich nog nooit eerder zijn stem horen verheffen. Ik hield op met wat ik aan het doen was en keek naar hem. Hij was langer dan mijn broers, maar tengerder; Kurt en Emils spieren waren het resultaat van jarenlang werken op de boerderij. Toen ik voor het eerst hoorde dat papa mij wilde laten trouwen met de zoon van de slager – die vier jaar weggeweest was voor zijn studie – was ik doodsbang dat hij veranderd zou zijn en dat hij nu op zijn vader zou lijken, die net zo dik en rozig was als de worsten die in zijn etalage hingen. Ik was opgelucht toen ik zag dat de zoon van slager Schröder, die vijf jaar ouder was dan ik, slank was, een blanke huid had en diepliggende ogen die net zo zachtblauw waren als de lucht in de winter. Zijn wenkbrauwen en zijn baard waren een tint donkerder dan zijn zandkleurige haar en hadden de kleur van nootmuskaat. Er zaten zowel donkerbruine, als kastanjebruine en gouden haren in. Zijn gezicht was te hoekig om knap genoemd te worden, maar ik voelde me direct aangetrokken door zijn rustige wilskracht en de belangstelling die hij toonde voor mensen. We waren maar drie maanden verloofd geweest en nu vier maanden getrouwd en eigenlijk kende ik hem nog maar nauwelijks. Het duidelijke verschil tussen hem en mijn familie was me nooit eerder echt opgevallen, maar ik maakte me er nu zorgen over. Waarom kon hij niet meer op Kurt lijken of op papa?

'Ben je soms tegen oorlog in het algemeen, jongeman?' vroeg papa. 'De Bijbel staat vol met verhalen over oorlogen die worden gevoerd in de naam van de Almachtige, weet je.'

'Dat is waar, meneer. Maar als het zover komt, zal dit een oorlog worden die wordt gevoerd uit hebzucht en niet omwille van gerechtigheid. Christus stelde menselijke behoeften altijd boven regeringen en wetten. Zijn volgelingen kunnen haat en geweld niet accepteren. Hij zei: "Zalig de vreedstichters, want zij zullen kinderen Gods genoemd worden".'

Kurt legde zijn hand op Friedrichs schouder. 'Als de Kaiser het nieuwe systeem voor dienstplicht goedkeurt, heb je geen keus meer. Dan worden jij en ik allebei opgeroepen, of we nu getrouwd zijn of niet.'

Friedrich boog zijn hoofd. 'Ja, ik weet het.'

Mijn broer Emil, die nog maar zeventien was, vond het een opwindend vooruitzicht. 'Misschien sturen ze ons wel naar China... de kolonies in Afrika... Wie weet waarheen!'

'De Kaiser heeft helemaal geen boodschap aan jouw religieuze overtuiging,' zei papa. 'Je vervult je plicht in zijn leger of je draait de gevangenis in.'

'Ik zal nooit in zijn leger dienen.'

Het lucifersdoosje dat ik in mijn hand had, viel op de grond. 'Is dat waar, Friedrich? Zouden ze je dwingen om te kiezen tussen dienstplicht of de gevangenis?'

De mannen keerden zich verbaasd naar mij toe, alsof ze me nu pas zagen.

'Ja, dat klopt,' zei hij en bukte zich om de lucifers op te rapen.

'Maar je bent leraar, geen soldaat.'

'Louise,' zei hij kalm, 'laat me je helpen met die kaarsen.' Hij streek een lucifer af en begon de kaarsen aan te steken. Hij kon makkelijk bij de hoogste boven in de boom. Ik keek naar hem alsof hij een vreemde was.

Papa schraapte zijn keel. 'Luister, de Kaiser heeft al vaak genoeg grootse plannen gemaakt die niet doorgegaan zijn. Het heeft geen zin om je zorgen te maken over iets dat misschien nooit gebeurt. Het is tenslotte kerstfeest.'

Zijn woorden braken de spanning en even later stonden de mannen te lachen en hielpen ze Friedrich met de kaarsen alsof er in hun leven nooit iets zou veranderen. Maar ik wist dat mijn eigen leven veranderd was. Ik keek naar al die mannen van wie ik hield. Ze stonden om de glinsterende boom en ik had het gevoel dat ik hen van grote afstand observeerde.

Toen het laatste kaarsje aangestoken was, pakte papa een zilveren bel van de schoorsteenmantel. 'Achteruit allemaal,' zei hij met een brede grijns. 'Ik wil niet dat er iemand onder de voet gelopen wordt.'

Toen ze het geluid van de bel hoorden, dromden de kinderen opgewonden schreeuwend de zitkamer binnen, op de voet gevolgd door hun moeders en grootmoeders. De kleintjes wiebelden onrustig heen en weer terwijl papa het bekende kerstverhaal voorlas uit de Bijbel en stortten zich daarna op hun cadeaus. Mama had voor de meisjes lappenpoppen gemaakt en nieuwe wanten gebreid. Papa en Emil hadden van afvalhout

speelgoedbootjes en tollen gemaakt voor de jongens. Uit de dorpswinkel kwamen een zilveren rammelaar, een poppenserviesje en een glanzende, roodgelakte slee.

Friedrich glimlachte verlegen en gaf me een prachtig ingepakt cadeau. 'Dit is voor jou. Vrolijk kerstfeest.'

In het cadeaupapier zat een doos van een chique winkel in Stuttgart en daarin lag een zilveren handspiegel. Op de achterkant waren in een krans van bloemen en bladeren mijn nieuwe initialen, L.S., gegraveerd. Bij het zien ervan kreeg ik een schok, want ze herinnerden me eraan dat ik niet meer Louise Fischer was, maar Louise Schröder. Ik hoorde bij Friedrich.

'Vind je hem mooi?' Hij glimlachte vriendelijk en streek een lok van mijn voorhoofd. Die liefkozing zou ik in de beslotenheid van ons eigen huis heel gewoon gevonden hebben, maar hier, in papa's huis, voelde ik me erdoor in verlegenheid gebracht. De andere mannen deden zulke dingen nooit. Toen ik de kamer rondkeek, viel het me zelfs op dat alle mannen keurig op veilige afstand van hun vrouw zaten. Ze hadden hun praktische cadeaus gegeven, zoals een nieuwe sjaal of een paar handschoenen en niet iets extravagants of persoonlijks als een zilveren handspiegel.

'Hij is... prachtig,' mompelde ik. Ik voelde dat mijn wangen warm werden. Ik wist niet hoe ik hem, waar mijn familie bij was, moest vertellen dat ik blij was met zijn cadeau. Ik wenste dat Friedrich en ik samen van dit moment hadden kunnen genieten in plaats van met alle ogen op ons gericht. Ik vond het een heel vreemde ervaring om het gevoel te hebben dat ik meer bij Friedrich hoorde dan bij mijn familie, maar het moment ging voorbij toen oma en mama opstonden om weer naar de keuken te gaan. Snel excuseerde ik me om met het eten te gaan helpen.

De kerstmaaltijd was een luidruchtige aangelegenheid. We zaten dicht tegen elkaar aan om de eettafel en gaven elkaar schotels met geroosterde gans en gerookt varkensvlees door. Er waren schalen vol zuurkool en kruimige aardappels, schalen met zure uitjes, bloedworst en haring. Tegen de tijd dat we allemaal verzadigd waren, was het buiten donker geworden. De andere vrouwen en ik haastten ons om de vaat te doen voor de kerstnachtdienst begon. De mannen kleedden zich warm aan om de paarden voor de sleden te gaan spannen.

Het kleine dorpskerkje zag er hetzelfde uit als op alle andere

kerstavonden in mijn leven. De kaarsen, de kerstliederen en het verhaal over de baby die in een stal geboren werd, versterkten het geruststellende gevoel dat mijn leven deel uitmaakte van een onverbroken en onveranderlijke traditie.

‘ *Davids Zoon... lang verwacht,*’ zongen we. Er zou geen dienstplicht komen en geen oorlog. Ik zou precies hetzelfde leven leiden als alle andere vrouwen in mijn familie. Deze nacht en alle nachten die nog zouden volgen, zou ik vrede naast mijn man slapen tot ik net zo oud was als oma.

Na de dienst wensten Friedrich en ik mijn familie een goede avond en liepen de korte afstand van de kerk naar ons huis in het dorp. Het was koud in de kamer, want het vuur in de kachel was de hele dag verwaarloosd. Ik hield mijn jasje aan en mijn cape om en wachtte tot Friedrich de as had weggeveegd en aanmaakhout en kolen in de kachel had gestopt. Zijn slanke handen deden het werk snel en bekwaam en hij was verdiept in wat hij deed. Ik sloeg hem gade en voelde me plotseling heel gelukkig omdat ik bij hem hoorde, hem toebehoorde. Ik verwachtte zijn kind.

Toen hij klaar was, draaide hij zich naar mij om en veegde het roet van zijn handen. ‘Je hebt het koud. Kom eens dicht bij me staan. Het vuur laait zo wel op.’ Hij nam me in zijn armen om me warmte te geven.

Als het schot van een geweer knalde plotseling een stukje hars in het brandhout. Mijn geluksgevoel verdween, want het geluid herinnerde me aan de oorlogsdreiging. Ik tilde mijn hoofd van Friedrichs schouder en keek hem aan.

‘Friedrich... waar papa en Kurt het vandaag in de zitkamer over hadden... Wanneer zou die dienstplicht ingaan? Wanneer weet je het zeker?’

‘Het spijt me dat je dat hoorde, Louise. Misschien komt het er wel nooit van en dan heb je je voor niets zorgen gemaakt.’ Hij probeerde me weer tegen zich aan te trekken, maar ik weerde hem af. Ik wist dat ik de woorden van mijn man niet in twijfel hoorde te trekken, maar ik kon het niet laten.

‘Wat doe je als je opgeroepen wordt?’

Het hout in de kachel knisperde en knapte terwijl het vlam vatte. Achter het rooster begon een helder vuur te branden. Het duurde lang voor Friedrich antwoordde. Toen hij sprak, kwamen zijn woorden langzaam en weldoordacht. Zijn ogen stonden triest.

‘Ik zou nooit een geweer op iemand kunnen richten en de trekker over kunnen halen alleen maar om de Kaiser te helpen een stuk land van een ander volk in bezit te nemen. Als we aangeval- len zouden worden, dan zou ik me misschien nog wel willen verdedigen, maar zelfs in dat geval zegt de Bijbel dat we onze vijanden moeten liefhebben.’

‘Maar papa zegt dat je in de gevangenis gezet wordt als je niet in dienst gaat. Dan zou je je baan kwijtraken en je zou nooit meer les mogen geven als je een strafblad had. En de baby...’

‘Louise... Louise... zover komt het niet.’ Hij nam mijn steen- koude handen in de zijne en hield ze tegen zijn borst. Ik kon zijn hart rustig en krachtig voelen kloppen en ik begon te huilen.

Friedrich raakte van slag toen hij mijn tranen zag en stond handenwringend naast me. Ik merkte dat hij me in zijn armen wilde nemen en me wilde troosten, maar hij aarzelde en wist niet goed wat hij moest doen. Ik had nooit eerder gehuild in zijn bijzijn.

‘Louise, huil toch niet... Het spijt me zo... Huil alsjeblieft niet. Ik wil niet naar de gevangenis, maar... als wat Christus leerde haaks staat op de wetten die door mensen zijn gemaakt, moet ik God gehoorzamen.’

Zijn redenering klonk me vreemd in de oren. De mannen in mijn familie stonden voor dag en dauw op om hun werk te doen, niet om bij lamplicht in de Bijbel te lezen. Ik had papa mijn hele leven nooit op zijn knieën zien bidden, zoals ik Friedrich vaak zag doen. Mijn broer Kurt, die diaken was in de dorpskerk, wilde ook niet in het leger, maar toch was hij van plan om te gaan om ervoor te zorgen dat hij niet in de gevangenis terecht zou komen.

‘Ik begrijp het niet,’ zei ik huilend.

‘Dat weet ik. Dat merk ik nu en ik wilde maar dat ik een manier kon vinden om het je uit te leggen zonder je van streek te maken.’ Hij trok een zakdoek uit het zakje van zijn vest en gaf die verlegen aan mij. ‘Hier, gebruik deze maar. Hij is schoon.’

Ik droogde snel mijn tranen en snoot mijn neus. Ik voelde me verlegen omdat ik me zo had laten gaan waar hij bij was. ‘Het spijt me... Het komt vast door mijn toestand. En het was een lange dag...’ Ik deed mijn best om mezelf weer in de hand te krijgen en Friedrich slaakte een diepe zucht.

‘Louise, God heeft mijn leven op alle mogelijke manieren

gezegend. Hij heeft ervoor gezorgd dat ik een goede opleiding kreeg, Hij heeft me een goede baan gegeven en Hij heeft me jou gegeven. Ik weet zeker dat Hij ons zal blijven schenken wat goed is voor ons en onze baby. We moeten op Hem vertrouwen en ons geen zorgen maken over de dag van morgen. We zijn in zijn hand.'

Friedrich zei altijd zulke vreemde dingen. Hij sprak heel persoonlijk over God, alsof de Almachtige net zo tegen hem sprak als tegen de mensen in de Bijbel. Natuurlijk geloofde ik ook in God. Ik ging al mijn hele leven met mijn familie naar de kerk. Maar op de een of andere manier was Friedrichs geloof toch anders. Het was een van die dingen in hem die ik niet begreep.

Het vuur begon het kleine kamertje eindelijk te verwarmen. Ik maakte mijn cape los en liep naar de gang om hem op te hangen aan de haak bij de deur. Friedrich haastte zich om me te helpen. Toen legde hij zijn handen op mijn schouders en ging tegenover me staan, zodat ik hem wel aan moest kijken.

'Louise, ik wil niet dat je je nog zorgen maakt over die dienstplicht. Beloof je me dat?' Hij was zo zorgzaam voor me en zo verdrietig, dat ik me niet verzette toen hij me weer in zijn armen nam. Ik wilde mijn man zo graag onvoorwaardelijk vertrouwen, maar ik vond het erg moeilijk.

'Goed, Friedrich,' loog ik. 'Ik beloof je dat ik me geen zorgen meer zal maken.'

Een diep verlangen naar liefde en waardigheid verbindt de vier vrouwen in dit ontroerende boek. Zij moeten leren omgaan met de keuzes die zij maakten – en die hun moeders vóór hen maakten. Maar de vicieuze cirkel die hen al tientallen jaren gevangen houdt, blijkt moeilijk te doorbreken.

Al meer dan vijftig jaar leeft de tachtigjarige Emma Bauer met een geheim, dat zij uit alle macht verborgen heeft gehouden. Maar als zij ziet hoe het huwelijk van haar kleindochter in het slop raakt, realiseert Emma zich dat de leugens over haar eigen huwelijk de levens van haar dierbaren verwoesten. Kan zij haar kleindochter helpen de erfenis van verkeerde keuzes van zich af te werpen? Of neemt zij haar geheim – en haar gebroken hart – mee het graf in?

Een meeslepend verhaal over vier onvergetelijke vrouwen, hun strijd, hun geloofscrises en hun overwinningen.

Lynn Austin schreef vele succesvolle romans, waaronder *De boomgaard*, *Bevrijdend licht*, *Eigen wegen* en *Het huis van mijn moeder*. Naast auteur is ze een veelgevraagd spreekster. Ze woont met haar gezin in Illinois.

Voorhoeve

ISBN 978 90 297 1854 7 NUR 302

9 789029 718547 >